

Моренець І. М.,

кандидат філологічних наук,

асистент кафедри романської філології

Навчально-наукового інституту філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

<https://orcid.org/0009-0003-7131-0452>

КАТОЙКОНІМІЧНА НОМІНАЦІЯ В ІСПАНСЬКІЙ МОВІ

Анотація. У статті приділено увагу іспанським катойконімам, основним тенденціям їх словотворення, історичній маркованості, пов'язаній з контекстуальністю та культурною традицією іспаномовного соціуму з огляду на його поліетнічність, стилістичній маркованості від офіційного реєстру до розмовного з елементами пейоративного ставлення до жителів окремих регіонів, де поширена іспанська мова. Продемонстровано етимологію окремих катойконімів, яка випливає з конкретних історичних подій і яка може призводити до синонімії катойконімів. Катойконіми – відносні відіменникові прикметники, що тяжіють до субстантивациї; вони є оттопонімічними, в своїй більшості, словотворами, основу яких складає топонім, можуть мати граматичний рід залежно від суфікса та число.

Прикметники та іменники на позначення осіб за їх територіальним походженням складають достатньо різноманітну семантичну групу. Вона досить складна у референційному аспекті, так як семантика подібних прикметників/іменників відсилає до жителів конкретної місцевості, а також до предметів, флори та фауни, пов'язаними з місцевістю, позначеною прикметником/іменником.

У статті іспанська катойконімічна номінація потрактовується широко й охоплює деномінальні лексичні одиниці, основу яких складають топоніми на позначення різних територіальних, географічних, соціально-правових, культурно-історичних утворень. Неоднозначна семантика та стрижневий елемент словотвірної моделі катойконіма призводить до термінологічної синонімії: катойконім, демонім, етронім, етнохоронім, які відрізняються основою, яка міститься у словотвірній моделі.

Запропоновано класифікацію іспанських катойконімів за такими параметрами: культурна ідентифікація носіїв іспанської мови, її національне варіювання, історичні чинники, особливості словотворення катойконімічної номінації, стилістичні реєстри.

Ключові слова: катойконімічна номінація, оттопонімічна лексика, катойконім, демонім, етронім, етнохоронім, словотворення, етимологія, поліетнічна іспанська мова, стилістична маркованість.

Катойконіми представляють собою мовну універсалью та належать до спеціальної номінації, функція якої ідентифікуюча. Катойконім визначається як слово на позначення такої характеристики іменника (загальна граматичне значення – прикметник, з відповідними морфологічними ознаками і синтаксичною функцією означення), як його приналежність до певної країни, нації, континенту, провінції, регіону, міста (семантичне значення). В іспаністиці, згідно з RAE, слово *gentilicio* – катойконім походить від латинського *gentilicius*, *gens*, *gentis* (плем'я, рід) – той, що належить тій самій нації або тому самому роду та позначає зв'язок з якимось географічним місцем [1].

У науковому використанні поширені синонімічні терміни, які певною мірою носять семантичне уточнення: катойконім, етронім, демонім. Якщо етронім позначає етнічні групи, племена та народи, демонім – це назва жителя конкретного регіону або країни: *Asia* > *asiático/a*, *Europa* > *europeo/a*, *Gran Bretaña* > *británico/a*, *España* > *español/a*. Є також демоніми, неспіввідносні з назвою конкретного місця, але пов'язані історично і культурно з мешканцями цього місця; вони можуть бути формальними: *Buenos Aires* > *porteño/a*, *Albuquerque* > *burqueño/a*, *Uruguay* > *oriental*; неформальними: *Puerto Rico* > *boricua*. З назвами міст, регіонів і країн морфологічно пов'язані етнічні групи: *Hungría* > *húngaro/a* (пор. укр. Угорщина > угорець, маляр), тобто в таких випадках демонім та етронім існують паралельно.

Катойконім ідентифікує походження особи. Класифікуються як катойконіми також деякі прикметники, пов'язані з культурою, традиціями, історією, тобто вони ідентифікують особу як приналежну до культурної спільноти, до якої входить ця особа. В іспанській мові багато слів вже витратили своє катойконімічне походження, субстантивувалися і використовуються у повсякденному вжитку: *hamburguesa* – гамбургер, *burger* (Гамбург, Німеччина), *mahonesa* – майонез (Маон, Іспанія), *persiana* – жалюзі (історично Персія, Іран) та багато інших, частіше за все йдеться про інтернаціоналізми.

У загальному вигляді прикметники-катойконіми (*cocina peruana*, *estudiante chino*, *literatura española*), які мають тенденцію до субстантивациї, є підвидом відносних прикметників, утворених від власного іменника на позначення певного місця, тобто топоніма. Ця розповсюджена думка в іспаністиці потребує уточнення та теоретичного обґрунтування з огляду на неоднорідність походження, творення, семантичних розбіжностей, пов'язаних із семантикою словотвірної основи, класифікаційними характеристиками катойконімів.

Постановка проблеми. Як вже зазначалося, питання виникає вже стосовно термінології, яка свідчить про неоднорідність прикметників (іменників), які в іспанській традиції отримали узагальнену номінацію *gentilicios*. У слов'янській традиції існує більш обґрунтований підхід, про що свідчить наявність термінів-синонімів: катойконім, демонім, етронім [2, 3].

Прикладом узагальненої номінації *gentilicios* в іспанській мові можна навести словник [4] неоднорідності виділених груп слів – *gentilicios* як за семантикою, так і за словотвірною основою:

- назви біблійних поселень: *nazareno/a*, *samaritano/a*, *hebreo/a*;
- іспанські історичні поселення або поселення, що пов'язані з Іспанією: *sarraceno/a*, *godo*, *visigodo*;

– сусідні з Іспанією поселення або близькі до неї: *francés/esa, portugués/esa, griego/a, gabacho/a*;

– власні назви іспанських провінцій та інших регіонів, що пов'язані з Іспанією: *castellano/a, murciano/a, canario/a, berberisco/a, bretón/a*;

– власні імена іспанських міст або міст, котрі пов'язані з Іспанією: *gaditano/a, granadino/a, sevillano/a, siciliano/a*;

– власні імена іспанських поселень, які відігравали важливу роль в історії країни: *numantino/a < Numancia, exitano/a < Salobreña, calagurritano/a < Calahorra*.

Мета статті полягає у визначенні місця катойконімічної номінації в іспанській лексичній системі з огляду на словотвірні моделі, акцентуючи увагу на семантиці словотвірної основи. Відповідно до цього виникає необхідність запропонувати та обґрунтувати класифікацію іспанських катойконімів, спираючись на їх типологічні риси.

Виклад матеріалу. Як вже зазначалося, іспанська катойконімічна номінація не є однорідною, до її складу входять власне катойконіми, демоніми та етніоніми. Двоє останніх є абсолютними синонімами і утворюються на основі назв етнічних груп народів, країн або континентів: *España > español/a, Honduras > hondureño/a, Estados Unidos > estadounidense, América del Norte > norteamericano/a, América del Sur > sudamericano/a*.

Катойконіми утворюються від назв міст або поселень: *Madrid > madrileño/a, Bogotá > bogotano/a, Kyiv > kyevida*. Вони різняться також своєю значимістю у визначенні напрямку національної ідентичності: етніоніми і демоніми є основоположними при визначенні ідентичності народів, катойконіми в своїй основі спрямовані на визначення регіональної місцевої ідентичності: *región del Caribe > caribeño/a*.

Як вже зазначалося, катойконіми є похідними прикметниками. Але в цій семантичній групі присутні також історичні лексеми: вони походять від коренів латинської, грецької або інших мов, зокрема індіанських, що характерно для латиноамериканських національних варіантів іспанської мови: *abulense < Avila, España; boricua, borincano/a або borinqueño/a = puertorriqueño/a або portorriqueño/a < Puerto Rico; ilerdense < Lérida = leridano/a, londinense < Londres; porteño/a < Buenos Aires = bonarense*.

Окремо слід виділити історичні катойконіми суто латинської етимології. Наприклад: прикметник/іменник *holmiense* похідний від латинського *holmiensis* в свою чергу походить від латинської назви Стокгольма *Holmia*. Паралельно існують сучасні катойконімічні прикметники/іменники *estocolmense* і менш вживаний *estocolmés/a*, катойконімічні деривати від сучасної назви *Estocolmo* [5].

Паралельні історичні катойконіми виникають внаслідок історичного розвитку відповідної території, соціально-культурних змін на цій території, мовних особливостей єдиної історичної основи. Наприклад: *lusitano/a* є історичним катойконімом сучасного *portugués/a*: лузітани – це етнічне ядро сучасних португальців, які проживали у Лузітанії в дороманський період, і це ядро складали *lusos*. Отже, *luso/a* позначає жителів саме періоду, коли частина сучасної Іспанії (Леон й Естремадура) і сучасна Португалія входили до складу Римської Іспанії. На позначення катойконіма сучасної Португалії разом з *luso/a* вживається катойконім *portugués/a* [6].

Паралельно існують також катойконіми *helvético/a* та *suizo/a*, які походять від античної назви Швейцарії *Helvetia*

і сучасної *Suiza* відповідно: *la capital helvética, la Confederación helvética, el paisaje helvético*. В таких словосполученнях *helvético/a* є синонімом *suizo/a*. Катойконім *helvecio/a* також є синонімом обох зазначених катойконімічних прикметників, але має обмежену сферу вживання: коли йдеться про стару назву Швейцарії – Гельвеція та її жителів.

Заслугує на увагу історичний катойконім *complutense*, який походить від латинської назви міста *Complutum*, що існувало в романську епоху на території сучасного міста *Alcalá de Henares* (*Miguel de Cervantes es complutense, nacido en Alcalá de Henares*): *complutense < lat. Complutensis*, суфікс *-ensis* свідчить про корінне походження людини.

Таким чином, однією з груп катойконімів в іспанській мові є оттопонімічні деривативи, які, як правило, мають латинське походження.

Узагальненою схемою словотвірної моделі катойконімів є така: основа – корінь/ лексема + суфікс або морфема: корінь або лексема – це етніонім, топонім, хоронім, в той час як визначати суфікс, який би заповнив лакуну в цій моделі неможливо [1; 7]. Основу катойконімічної словотвірної моделі становить, як правило, топонім. Найбільш поширеними в іспанській мові суфіксами катойконімів є такі: *-aco/a, -ano/a, -ata, -eco/a, -ego/a, -eno/a, -ense, -eño/a, -eo/a, -ero/a, -és/esa, -í, -in, -ino/a, -ita, -o/a, -ol/a, -uno/a*. Разом з тим Д. Гарсія Падрон [8, 9] зазначає, що найбільш продуктивними в зазначеній словотвірній моделі є латинські суфікси: *-anu > -ano/a; -ense > -ense, és/esa; -inen > -eño/a; -inu > -ino/a*:

-ano/-ana: jamaicano/a

-ino/-ina: granadino/a, ginebrino/a

-eño/-eña: salvadoreño/a, extremeño/a

-aco/-aca: austriaco/a, (можливо два наголоси з похідним суфіксом -aco/-aca: egipciaco/a, egipcíaco/a), polaco/a

-és/-esa: danés/a, francés/a

-ense: nicaragüense

-eco/-eca: guatemalteco/a

-eno/-ena: chileno/a, esloveno/a

-ero/-era: habanero/a

Семантика основи-топоніма різна: на позначення континенту: *Europa > europeo/a*; країни: *Argentina > argentino/a*; регіону: *Sudamérica > sudamericano/a, Gaza > gazatí*; провінції: *Galicia > galiego/a*; міста: *Granada > granadino/a*; селища: *Almuñécar > sextitano/a*, району у місті: *Miraflores > mirafloresino/a*.

Ландоужкову структуру має словотвірна модель катойконіма епонімічного складу: антропонім → епонім + суфікс: *Bolívar > Bolivia > boliviano/a*.

Шляхом словоскладання утворюються катойконіми від географічних назв – словосполучень, як правило, іменник + прикметник, іменник + *de* + прикметник: *Estados Unidos > estadounidense; América del Norte > norteamericano/a*. У таких складних словах зберігається іменник словосполучення як перша складова словотвірної моделі катойконіма для словосполучення іменник + прикметник: *Estados Unidos > estadounidense*, або іменник як друга складова словотвірної моделі катойконіма: *América del Norte > norteamericano/a*. Словосполучення топонім + *de* + частина світу у катойконімічній моделі трансформуються у частину світу + прикметник топоніма: *América del Norte > norteamericano/a*.

Слід зазначити наявність дублетів в катойконімічній номінації, що витікає з ономазіології лексичних одиниць. Це під-

тверджує приклад катойконіма Більбао: *gentelicio de Bilbao* > *bilbaíno/a*, в той час як жителі Більбао, тобто демонім – це *vascos*.

Але так само як у випадку з суфіксальним словотворенням єдиного правила не існує. Так, катойконіми *Gran Bretaña* та *Reino Unido* > *británico/a*, при цьому семантика прикметника *británico/a* позначає людей за місцем походження або проживання та культуру британського суспільства, в той час синонімічний йому *inglés/esa* < *Inglaterra* позначає національну приналежність вищезазначених понять до Англії; *Arabia Saudita* – така назва характерна для країни, що знаходиться на Аравійському півострові для носіїв іспанської мови Латинської Америки; в той час як в Іспанії та сама країна має назву *Arabia Saudí*, і відповідно існують два катойконіми *saudita* і *saudí* [1] (хоча на перший погляд слід було б утворити складний прикметник).

Свідченням того, що не існує усталених правил щодо вибору суфікса для похідного катойконіма, є наявність декількох катойконімів, утворених від одного топоніма: *Salamanca* > *salmantino/a*, *salamanquino/a*, *salmanticense*. Як правило, вибір того чи іншого катойконіма залежить від контексту або історичного періоду, а також країни, в національному варіанті іспанської мови якої він існує. Останнє пов'язано з тим, що в історичному і культурологічному аспектах у топонімії іспаномовного суспільства існують однакові топоніми, в основі яких лежить, наприклад, загальновідомий топонім, який залежно від країни має географічне уточнення: *Santiago de Compostela* > *santiagues/esa* в Іспанії; *Santiago de Cuba* > *santiaguso/a*, *Santiago de Chile* > *santiaguino/a*, *Santiago de Caballeros* > *santiaguense* в Домініканській Республіці, *Santiago de Estero* > *santiagoueño/a* в Аргентині. Отже, катойконіми, в основі яких лежить топонім, що належать різним країнам, відрізняються лише суфіксом.

Окрім зазначених катойконімів з топонімічною мотивацією як найбільш чисельною групою і з суфіксами *-ano/a*, *-ino/a*, *-és/a* або *-ense* з найбільшою частотністю вживання морфологічній структурі лексеми, слід виділити катойконіми, які не мають топонімічної мотивації і які Морера [10, с.66–90] класифікує як *seudogentilicios* (псевдокатойконіми): *hebreo/a*, *gitano/a*, *turco/a*.

Викладений матеріал дозволяє запропонувати класифікацію катойконімів іспанської мови з урахуванням таких параметрів: культурне різноманіття носіїв іспанської мови, географія розповсюдження іспанської мови (національні варіанти іспанської мови), історичні чинники, з іншого боку, слід взяти до уваги особливості словотворення катойконімічної номінації. Важливим є також стилістичний реєстр їх вживання.

1. Оттопонімічна номінація: корінь – офіційний топонім, стильовий реєстр – офіційний: *Manila* > *manileño/a*.

2. Синонімічні оттопонімічні номінації: корінь – офіційний топонім, стильовий реєстр – офіційний: *Lérida* > *leridano/a* та *ilerdense*.

3. Суплетивні форми катойконімічної номінації: корінь не є топонімом, стильовий реєстр – офіційний.

4. Розмовні катойконімічні оттопонімічні номінації: корінь – топонім, стильовий реєстр – нейтральний або неофіційний.

5. Розмовні катойконімічні пейоративні прізвиська: корінь – іменник широкої семантики, стильовий реєстр – неофіційний.

Окрему групу становлять катойконіми-прізвиська. Їх походження пов'язане, як правило, з історичною подією, роз-

повіддю, місцевою традицією. Наприклад, жителів Мадриду, які в другому чи третьому поколінні є корінними, називають *gatos* завдячуючи легенді про солдата, який у середні віки, коли Альфонс IV намагався завоювати місто, притко подолав міську стіну; його товариші дали йому прізвисько *gato*; а пізніше цим іменником почали називати мадридців. Семантика цього катойконіма нейтральна.

Можна навести приклади катойконімів, які містять у своїй семантиці презирство: *gabacho/a*. Найбільш відомим і поширеним у багатьох країнах, і не тільки іспаномовних, є *gringo* на позначення американців (США), причому з часом дискримінаційний, образливий відтінок у семантиці цього катойконіма стирається і набуває розмовного реєстру (наприклад, у деяких латиноамериканських країнах вживається на позначення іноземців-європейців, для яких іспанська мова не є рідною).

Пейоративні катойконіми, як правило, мають обмежене коло тих, хто ними послуговується, наприклад: мадридці жителів Толедо (*Toledo*) презирливо називають *bolo* (дурень); валенсійці називають осіб, які не говорять валенсійським діалектом каталонської мови, а також емігрантів – *churros* (сміття).

6. Історична оттопонімічна номінація: корінь – історична назва місцевості, як правило, її латинська назва, для південноамериканських країн – індіанська, стильовий реєстр – офіційний: *gaditano/a* < *Cádiz* < *antiguo Gades*, *antiguo Gadir*; *hispalense* < *antiguo Hispalis* < *Sevilla*.

7. Суто розмовна регіональна катойконімічна номінація: корінь – іменник із семантичною деривацією, стильовий реєстр – неофіційний: *chilango/a* < науатль *chilan-co* там, де живуть представники корінного населення регіону (*chilango/a* – житель Мехіко). Разом з тим існує прикметник-синонім *capitalino/a* в офіційному реєстрі мексиканського національного варіанту іспанської мови на позначення жителя Мехіко, який в свою чергу є похідним від *capital*, тобто “столичний”, той, хто проживає або походить із столиці Мексики Мехіко.

8. Суто розмовна регіональна катойконімічна номінація: артикль + топонім: *Managua* > *managuense*, розмовний (неофіційний) реєстр: *los managuas*.

9. Усічені розмовні катойконіми, які існують паралельно з унормованим словотвором: офіційний реєстр – *Nicaragua* > *nicaragüense*; неофіційний реєстр – *nica*, множина *los nicas*, єдина форма для жіночого та чоловічого роду. Інший приклад скороченої форми: *Costa Rica* > *costarricense* – офіційний реєстр, *tico* – неофіційний, що можна пояснити різними джерелами походження.

Отже, запропонована класифікація катойконімів свідчить про складність і багатогранність іспанської катойконімічної номінації, в якій поєднуються різні мовні явища, історичні контексти, культури. Проаналізований фактичний матеріал підтверджує існуючу думку в теорії будь-якої мови щодо тісного зв'язку між мовою та суспільством, в якій вона функціонує: катойконіми відбивають історію, культуру народу, акцентуючи увагу на таких аспектах ідентифікації культури, як етнічний, міфологічний, релігійний, історичний. Йдеться про соціально-політичні процеси, пов'язані з історичним розвитком людського суспільства та іспаномовних соціумів. Перспективи подальшого дослідження катойконімів стосуються культурно-історичної ідентичності іспаномовних народів з огляду на поліетнічність національної іспанської мови.

Література:

1. RAE. Diccionario panhispánico de dudas, 2da edición. URL: <https://www.rae.es/dpd/> (дата звернення 02.08.2025).
2. Колеснік В.О. Катайконіми та етноніми прізвиська болгар півдня України. URL: <http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v56/11.pdf> (дата звернення 02.08.2025).
3. Думчак І.М. Структурно-словотвірні особливості катайконімів Івано-Франківської області. URL: http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/24/part_1/6.pdf (дата звернення 11.08.2025).
4. Tomás de la Torre Aparicio. Diccionario de gentilicios: toponímicos españoles. URL: https://books.google.com.ua/books/about/Diccionario_de_gentilicios_topon%C3%A9micos.html?id=pGo3EAAAQBAJ&redir_esc=y (дата звернення 02.08.2025).
5. Gentilicio de Estocolmo URL: <https://www.fundeu.es/consulta/gentilicio-de-estocolmo-859/> (дата звернення 04.08.2025).
6. Adrián Giorgio. Adjetivos gentilicios. Recuperado de Enciclopedia Iberoamericana. URL: <https://enciclopediaiberoamericana.com/adjetivos-gentilicios/> (дата звернення 05.08.2025).
7. Nueva gramática de la lengua española URL: <https://www.rae.es/gram%C3%A1tica/> (дата звернення 13.08.2025).
8. D. García Padrón. La especialización semántica de los gentilicios y su descripción en el Diccionario de autoridades. URL: <https://cuadernos.cilengua.es/index.php/cilengua/article/view/71/69> (дата звернення 13.08.2025).
9. D. García Padrón. Los derivados de nombre de lugar en el Diccionario de autoridades. URL: <https://journals.openedition.org/bulletinhispanique/5352?lang=es> (дата звернення 14.08.2025).
10. M. Morera. El gentilicio en español: aspectos teóricos y prácticos. Madrid: Arco/Libros, 2015. P.11-96. URL: <https://www.arcomuralla.com/upload/indice%20el%20gentilicio%20en%20espanol.pdf> (дата звернення 14.08.2025).

Morenets I. Gentilic nomination in Spanish

Summary. The article pays attention to Spanish gentilic adjectives, the main trends of their word formation, historical markedness associated with the contextuality and cultural traditions of the Spanish-speaking society taking into consideration its multi-ethnicity, stylistic markedness from

the official register to the colloquial one with elements of pejorative attitude towards the inhabitants of certain regions where the Spanish language is widely spoken. The etymology of some gentilics (demonyms) is demonstrated as a result of some historical events which can be a cause of their introduction in the Spanish vocabulary. Gentilics are relative adjectives derived from a noun and tend to the substantivization; they are mostly toponymic word formations, the basis of which is a toponym, they can have a grammatical gender depending on the suffix and also the grammar number. Adjectives and nouns denoting persons by their territorial origin form a sufficiently diverse semantic group. It is quite complex in the referential aspect, as the semantics of similar adjectives/nouns refer to the inhabitants of a specific area, as well as to the objects, flora and fauna associated with the area named by the adjective/noun. In the article, the Spanish gentilic nomination is interpreted from different directions and includes denominational lexical units, derived nouns, the basis of which are toponyms for denominate various territorial, geographical, socio-legal, culture-historical entities. The ambiguous semantics and core element of the word-forming model of the gentilic leads to the terminological synonymy: gentilic, demonym, ethnonym, ethnochoronym. The classification of Spanish gentilics according to the following parameters is proposed: cultural identification of Spanish speakers, its national variation, historical factors, peculiarities of word formation of the gentilic nomination, stylistic registers.

Key words: gentilic nomination, toponymic derivation, gentilic, demonym, ethnonym, ethnochoronym, word formation, etymology, multi-ethnic Spanish language, stylistic markedness.

Дата першого надходження рукопису
до видання: 11.08.2025

Дата прийнятого до друку рукопису
після рецензування:
10.09.2025

Дата публікації: 21.10.2025